

FORRÁSOK

„A mi tartományunk ősi német terület, amelyet a Habsburgok évszázadokkal ezelőtt elköttyavétyéltek. A horvát és magyar kisebbségi csoportok évszázadokon át békésen együtt éltek a németekkel. A nemzetiszocialisták minden csoport népi kultúráját meghagyják, de természetesen elvárják a németiséggel szemben a megfelelő elismerést. Azonban azt a két kisebbséget, a zsidót és cigányt, amely sajátosságaiban hasonló egymáshoz, nem tűrhetjük tovább magunk között, mert mi olyan nép vagyunk, amely dolgozik és értékeket termel, azok viszont paraziták a német nemzettestben, és mások becsületes munkáján élőködnek.”

Oberwarther Sonntags-Zeitung
1938. április 4. 1.

Átutazó magyar diák jelentése a felsőöri magyarok helyzetéről

„Az olvasókört 1889-ben létesítette a református egyház. A mintegy 2000 könyvvel rendelkező olvasókör virágzó életet él, magyar színdarabokat – mintegy ötvenet – táncmulatságokat rendez. 1938-ban a hatóságok azonban azzal, hogy az egyházi iskola – és egyben iskola – és egyben az iskola-olvasókörti termet állami iskolateremmé lefoglalja és a gyűlések tartását betiltja – működését megbénítja, hasonlóképpen betiltja a magyar színdarabokat, valamint a már kiplakatózott és nagy örömmel várt egyetlen magyar filmet, a „Sárga Csikó” lefoglalását. A magyarság és az egyház hosszas utánjárások után átépített pajtában tartja összejöveteleit. A mai magyar élet – amennyiben lehet ezt mondani – csupán erre az olvasókörre szorítkozik.”

Magyar Országos Levéltár, K 71
Külgyminisztériumi levéltár,
Külgyminisztérium, A külföldön élő magyar állampolgárok gondozását ellátó osztály, 122. csomó, 1/4/1942, (Külföldi magyarok gondozása) 66–67.

GERHARD BAUMGARTNER

A burgenlandi magyar kisebbség a III. Birodalomban

Burgenlandban már a harmincas évek óta jelentős politikai erőt képviselt a **nemzetiszocialista mozgalom**. Az 1934 óta illegális Nemzetiszocialista Pártnak (NSDAP) a magyar- és a horvátajkú lakosság körében is számos szimpatizánsa és tagja volt. A nemzetiszocialisták Burgenlandban már két nappal az Anschluss előtt tömeggyűléseket szerveztek horvát és magyar nyelven is, melyen hangsúlyozták, hogy ideológiájuk elsősorban a zsidóság és a cigányság ellen irányul. A németek bevonulására rendezett felsőöri ünnepségen a helyi magyarok magyar népviseletben, lóháton jelentek meg. Az Anschluszt legitimáló utólagos áprilisi népszavazáskor a magyarlakta falvak szintén 99%-ban a Német Birodalomhoz való csatlakozás mellett voksoltak. Mivel az őrszigeti evangélikus lelkész nem volt hajlandó nyíltan leadni a voksát a népszavazáson, gyülekezete kommunistának bélyegezte és felmondott neki. Amikor a berlini NSDAP pártközpont követelte a burgenlandi nem-német párttagok kizárását a pártból, a burgenlandi NSDAP tartományi főnök ezt megtagadta, mondván, ha megtennék, akkor

Nemzetiszocialista plakát a német hadsereg bevonulása után rendezett népszavazáshoz, 1938

Gettó Kismartonban az 1920-as évek végén

Felsőőrött megszűnne a párt, mert ott eleve mindenki magyar.

1939. április 14-én a burgenlandi tartományt felszámolták, Észak- és Közép-Burgenland járásai új Alsó-Duna megyéhez (Gau Niederdonau), míg a dél-burgenlandi járások a Stájer megyéhez (Gau Steiermark) kerültek.

A nemzetiszocialisták még az 1938-as év folyamán elűzték a hozzávetőleg 4.000 főnyi **zsidó lakosságot** a tartományból, és minden vagyonukat elkobozták. A zsidók többsége először Bécsbe menekült, s aki nem tudott időben külföldi vízumot szerezni, azt 1941 után koncentrációs táborba hurcolták. A burgenlandi zsidók 1945 után nem tértek vissza. Kiűzésükkel a burgenlandi magyar népcsoport elveszítette polgári és értelmiségi rétegének nagy részét.

A **cigányok** számára 1939-ben a burgenlandi Lakompakon a nemzetiszocialisták külön gyűjtőtábor hoztak létre. A körülbelül 9.000 fős burgenlandi cigányság több mint felét 1941-ben a lengyelországi łodzi gettóba, a többieket pedig 1943-ban az auschwitzi koncentrációs táborba deportálták. Mindössze 900-an éltek túl a vészkorszakot. A cigányok elpusztítása a magyarul beszélő közösség számára is óriási veszteséget jelentett, hiszen velük a népcsoport mintegy hatodát semmisítette meg a nemzetiszocialista terror.

A nemzetiszocialisták Ausztria területén minden független polgári egyesületet felszámoltak és ezzel megszüntették a magyar falvakban működő kulturális életet is. Csupán a felsőöri református olvasókör folytathatta – korlátozott formákban ugyan – tevékenységét, az egyház keretein belül. Az Anschluss

Truppen der Gemeinde Epiforitz
Wolfram Van Arbeitslager Steiermark vom 1. 1. 1941
Klaus Nr. 84 Paulus Karoly Arbeitslager Hofana

85	Viktor	"	"
99	Joh. Horvath	"	"
92	Karl	"	"
83	Paul Karoly	Arbeitsl. Hinterberg bei Lobau	"
97	Julius	"	"
98	Jozsef	"	"
85	Ernst	"	"
101	Franz	"	"
84	Paul Karoly	Arbeitslager St. Lambrecht	"
87	Johann	"	"
92	Franz	"	"
92	Adolf	"	"
86	Adolf	"	"
88	Michal	"	"
87	Ludwig	"	"
89	Julius	Karoly Arbeitslager Lambrecht	"
100	Franz	"	"
99	Franz	Arbeitslager St. Lambrecht	"

Cigány kényszermunkások listája

után minden felekezeti iskolát lefoglaltak a nemzetiszocialisták és állami iskolává alakították – így a magyar nyelvű oktatás is mindenütt megszűnt. A nyolc, egykor magyar nyelvű felekezeti iskola tanítóit áthelyezték német területekre, vagy megtiltották nekik a tanítást, vagy pedig kiutasították őket az országból. Amikor azonban a berlini hatóságok körében felvetődött az idegen nyelvű kisebbségek kitelepítése, a burgenlandi hatóságok ezt határozottan visszautasították. Ekkoriban a német és a magyar kormány között is folytak tárgyalások egy esetleges kitelepítésről. Ugyanakkor a magyar kormány konkrétan a burgenlandi magyarság helyzetével egyáltalán nem foglalkozott, és semmiféle konkrét információval nem rendelkezett.

A Magyar Külügyminisztérium iratai között mindössze két jelentés található a **burgenlandi magyarok** helyzetéről: egy

KRONOLÓGIA

1938. március 11. Burgenlandban a nemzetiszocialisták veszik át a hatalmat.

1938. március 13. Anschluss: Ausztria Németországhoz csatló-lása.

1938. március 18. A magyar egyesületek felszámolása.

1938. április 10. Népszavazást tartanak arról, hogy helyesli-e a lakosság a Német Birodalom és Ausztria egyesítését, illetve támogatja-e Adolf Hitler listáját.

1938. április. Zsidók kiutasítása Burgenlandból.

1939. április 14. Burgenland felosztása Alsó-Duna megye és Stájer megye között. A tartományt 1945-ben állították vissza.

1940–1945. Cigányok elhurcolása.

1944–1945 tele. A Birodalmi Védőállás (Südstwall) építése magyar munkaszolgálatosokkal.

1945. március 29. A szovjet csapatok megszállják Burgenlandot.

Ausztria tartományai:

- Burgenland
- Karintia/Kaernten
- Alsó-Ausztria/Niederösterreich
- Salzburg
- Stájerország/Steiermark
- Tiro
- Felső-Ausztria/Oberösterreich
- Vorarlberg

Dél-burgenlandi cigánytelep, 1931

Bedécs Gyula visszaemlékezése

„Mikor ezután bejött a Hitler, akkor azután ár csak németül kellett itt beszélni. A magyar nyelvet ár nem lehetett itt beszélni, nem igen kedvelték, ha magyarul beszél az ember. Az én fiatalkorom Hitler-időben játszódtott le, akkoriban minden a Hitler, Hitler és másról ugye nem volt szó!” [...]

1943-ban kerültem a felsőpulyai állomásra, mint tanonc, ott mindjárt a főnököm megmondta, hogy itt magyar szó nincs. Rögtön megmondta, hogy azt nem szabad, hogy én magyarul beszéljek. Csak tanonc voltam akkor.” [...]

Nővérem Steinbergben járt az iskolába, akkor ott tanítóképző volt. 38-ban akkor jött a Hitler és különböző szervezetek voltak és akarták, hogy német leányszövetség vezetője legyen. Nem akarta vállalni, és ezért elhelyezték a holland határ mellé, ahol olyan volt a tájszólás, hogy nem is értette a gyerekeket.”

Bedécs Gyula: *Magyar sors Felsőpulyán 1921–1990*. Oberpuldorf/Felsőpulya, 1990. 31., 35.

Észak-burgenlandi német parasztok, 1938

Észak-burgenlandi zsidók kiűzése Ausztriából, Rajkánál, 1938

soproni egyetemista és egy átutazó magyarországi gimnazista rövid helyzetleírását. 1942-ben a magyar Miniszterelnöki Hivatal Politikai Osztálya a borostyánkői Almássy Jánost nevezte ki az Ostmark területén működő magyar egyesületek elnökének. Almássy egy 14 pontból álló programot tett közzé, melyben követelte a burgenlandi magyar elemi iskolák visszaállítását, kétnyelvű helységnevtáblákat, egy magyar nyelvű polgári iskola létrehozását Felsőőrött és a kulturális szerződés megkötését Magyarország és a III. Birodalom között. Ennek azonban semmiféle konkrét hatása nem ismert. Almássy helyzetjelentéseiből világosan látszik, hogy nem igazán ismerte

a burgenlandi helyzetet. Egy másik forrás, a bécsi magyar főkonzulátus 1944-es jelentése nyíltan kimondja, hogy a burgenlandi helyzetet egyrészt Bécsből nehéz megítélni, másrészt kifogásolja, hogy ez a magyar külpolitikát valójában nem is érdekli.

Kimondottan magyar ellenállás nem volt, azonban rengeteg magyar esett áldozatul a nemzetiszocializmus üldöztetéseinek. Nem sokkal az Anschluss után két prominens kereszténydemokrata politikust, Kismarton alpolgármesterét, Prónai Ferencet és a németújvári járás elöljáróját, Faludy Imrét a dachau koncentrációs táborba hurcolták. Egy borostyánkői nemesi család sarját, Anton von Gömöreyt letartóztatták és kiutasították az országból. A lakompaki uradalom tulajdonosa, Rohonczy Ferenc, aki számos cigányt mentett ki a helyi gyűjtőtáborból, Magyarországra kellett menekülni. A bécsi magyar körök legismertebb áldozata a bécsi református gyülekezet lelkésze, Varga Zsigmond volt, aki kapcsolatban állt német egyházi ellenálló körökkel. Őt a gyülekezet tagjai közül valaki feljelentette, a mauthauseni haláltáborba került, és nem tért vissza.

Az észak-burgenlandi majorokban élő béresek többnyire a szociáldemokrata vagy a kommunista párthoz kötődtek. 1939-ben bérsztrájk tört ki a majorokban, amelyen hozzávetőleg 700-an vettek részt. A környező falvakban éjszakánként kivágták az egy évvel korábban, az Anschluss alkalmával ültetett úgynevezett „Hitler-tölgyeket” és terjesztették az illegális kommunista újságot. Letartóztatásuk után 17 embert elítéltek és börtönbe zártak – kettő közülük a börtönben öngyilkos lett. A felsőőri földalatti ellenállás parasztokból, iparosokból, munkásokból és közalkalmazottakból verbuválódott. Voltak közöttük korábbi NSDAP szimpatizánsok és párttagok is, akik időközben kiábrándultak a nemzetiszocializmusból, így például az NSDAP korábbi helyi pártfőnöke is. Pénzt gyűjtöttek ellenállási akciókra, hallgatták az antant hatalmak rádióadásait, és állítólag szabotázsakciót terveztek szovjet ejtőernyősökkel közösen. A csoportot 1944-ben felderítették és 21 tagját Grazban elítélték, ötöt közülük kivégeztek.

A magyarlakta falvak a III. Birodalom időszakában kétnyelvűvé váltak, megszűnt a magyar nyelvű anyakönyvezés, a községi magyar jegyzőkönyvvezetés és a személyi dokumentumokban németesítették a magyar neveket. Míg egy Imrek Gyula nevű osztrák állampolgár útlevele 1938-ig e néven lett kiállítva, azt követően már Julius Imreként váltotta ki úti okmányát.

A **bécsi magyarok** helyzete eltért a burgenlandiakétól, mert a Bécsben működő magyar egyesületeket nem számolták föl. A német és a magyar kormány egyezménye alapján létrehoztak a főkonzulátuson egy Magyar Házat, amit a nemzetiszocialisták külföldi kultúrintézetnek tekinttek, és nem avatkoztak bele a működésébe. Ugyanez történt a Grazban, Innsbruckban és Bécsben működő, a magyar állam által pénzelt diákegyletekkel is. A zsidó tagokat kizárták az egyesületekből. A Magyar Ház 1945-ig saját lapot adott ki *Értesítő* címmel.

A Bécs városában élő 110 ezer zsidó között számos magyarajkút illetve magyar állampolgárt

találhatunk. A nemzetiszocialista üldözések napjaiban ők a magyar konzulátushoz fordultak segítségért. A leghíresebb köztük a zeneszerző Kálmán Imre volt, aki magyar állampolgárként tiltakozott a vagyonek kobzása ellen.

A Wehrmacht csapatai 1944 telén magyar munkaszolgálatosokat hurcoltak a burgenlandi-magyar határra az úgynevezett Birodalmi Védőállás építésére. A munkaszolgálatosokat – akik részben a bori és más munkatáborokból, halálmenetben érkeztek a határra – embertelen körülmények között

Az „Ostwall”, a halálérőd építése a burgenlandi–magyar határon, 1938

éheztették és halálra dolgoztatták. Mindazonáltal az erődítményrendszer a szovjet csapatokat egy napig sem tudta feltartóztatni és a menekülő német erők további halálmenetekben hurcolták magukkal a munkaszolgálatos foglyokat. A kimerült és elgyengült, beteg foglyokat, akik nem bírták az erőltetett menetet, tömegesen kivégezték – így például Miklósfalva, Rohonc és Németlövő határában.

1945. március 29-én a szovjet csapatok Magyarország felől átlépték az országhatárt és megszállták Burgenlandot.

Tudja-e?

■ Ostmark = A német birodalmi hatóságok 1939-ben felszámolták az osztrák közigazgatást és az osztrák tartományok helyett új német megyéket (Gau) hoztak létre. Az egykori Ausztria területét Ostmark-ra, keleti határterületre nevezték át.

■ Burgenland központja Kismarton/Eisenstadt. Nevezetességei az Esterházy-kastély, valamint az Esterházy Miklós által építtetett ferences templom és kolostor. A kastély Burgenland jelképe és egyben legjelentősebb kulturális emléke, egyedülálló módon egyesíti a barokk csillogást a klasszicista szigorral és az osztrák biedermeierrel.

Kálmán Imre

IRODALOM

Karsai Elek (szerk.): *„Fegyvertelen álltak az aknamezőkön...” Dokumentumok a munkaszolgálat történetéhez Magyarországon.* 1–2. k. MIOK, Budapest, 1962.

Kovács Éva: *Határmitoszok és helyi identitás-narratívák az osztrák–magyar határ mentén.* *Replika* 2002. 47–48. sz. 143–156.

Romsics Ignác (főszerk.): *Magyarok kisebbségben és szórványban.* A Magyar Miniszterelnökség Nemzetiségi és Kisebbségi Osztályának válogatott iratai. Budapest, 1995.

Szita Szabolcs: *Halálérőd. A munkaszolgálat és a hadmunka történetéhez 1944–1945.* Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1989.

Szita Szabolcs: *Munkaszolgálat Magyarország nyugati határán. A Birodalmi Védőállás építése 1944–1945.* ELTE BTK, Budapest, 1989.

Tóth Imre: *Nyugat-Magyarország és Burgenland a német külpolitikában (1922–1939).* *Századok*, 2004. 6. sz. 1330–1360.

